

ВИДАТКИ НА СОЦІАЛЬНІ ПЕНСІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ

Мартинюк Володимир Петрович,
доктор економічних наук, професор

Длугопольська Тетяна Ігорівна

Глобальне старіння населення та проблеми бідності у світових масштабах загострили питання гарантування людям літнього віку соціальної безпеки, яку можна розглядати з позицій не лише окремого громадянина, а й держави. Здійснено спробу критичного аналізу впливу державних соціальних видатків, соціальних пенсій на ключові соціально-економічні індикатори розвитку економічних систем, сформульовано рекомендації із підвищення рівня соціальної безпеки на національному та глобальному рівнях.

Ключові слова: соціальна безпека, добробут, пенсії, перерозподіл.

Martyniuk Volodymyr, Dluhopolska Tetyana

SOCIAL PENSION EXPENDITURES IN A CONTEXT OF STATE SOCIAL SECURITY: INTERNATIONAL COMPARISON

The global aging of world population and global poverty has aggravated the issue of ensuring social security for older generations, which can be viewed from the stand of point of not only a citizen, but also the state. The article attempts to critically analyze the impact of state social expenditures, social pensions on key socio-economic indicators of the economic systems development, formulating recommendations for increasing the level of social security at the national and global levels.

Keywords: social security, welfare, pensions, redistribution.

Постановка проблеми. Панівною тенденцією соціально-економічного розвитку країн світу початку XXI ст. визнано глобальне старіння населення. Так, якщо в 2015 р. чисельність населення віком 60+ у світі становила 901 млн осіб (12,3 % від загальної чисельності населення), то, за прогнозами Відділу з народонаселення *UNDESA* [1], у 2050 р. вона зросте до 2,092 млрд осіб (21,5 % від загальної чисельності населення). Це створює нові виклики для фінансово-економічних систем різних країн у контексті підтримки належного рівня життя літніх людей, державного фінансування мінімальних соціальних стандартів за рахунок коштів платників податків, професійного та особистого розвитку людей, які вийшли на пенсію, тощо. Усезростаюча тривалість життя, проблеми із забезпеченням

зайнятості та подоланням бідності в багатьох країнах світу актуалізують питання соціального захисту літніх людей як ключового політичного інструменту, покликаного знизити рівень бідності і нерівності, стимулювати економічне зростання, оздоровлюючи соціально вразливі верстви населення, розширюючи їхні економічні можливості, збільшуючи продуктивність праці, підтримуючи внутрішній попит і сприяючи якісним структурним змінам у національних економіках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні концепції дослідження соціальної безпеки представлені в роботах копенгагенської (Б. Бузан, Дж. Вайлд, О. Вейвер, М. Келструп, П. Лемайтр) [2; 3] та паризької (Т. Бальзак, Д. Біго, Р. Волкер,

Дж. Хайсманс) [4–6] шкіл, які дискутують переважно через моменти ідентифікації соціальних загроз та реакції на їхні наслідки. Так, якщо для представників копенгагенської школи реакція на загрози є ситуативною і безпосередньо залежить від характеру та моменту потенційних небезпек, то для адептів паризької школи превентивні заходи із завчасно чітко прописаними інструментами реагування є більш важливими і бажаними в різноманітних ситуаціях потенційних загроз [7]. Вітчизняна школа соціальної безпеки репрезентована працями В. Горбуліна, О. Власюка, О. Ляшенко, В. Скуратівського, І. Сироти, Л. Яценко [8–10] та інших науковців. У їхніх працях питання соціальної безпеки та соціального захисту тісно пов'язані з проблемами національної безпеки.

Виділення невирішених частин проблеми. Однак актуальними за умов глобального старіння населення світу залишаються питання гарантування належного рівня соціальної безпеки громадянам літнього віку, фінансування необхідного рівня соціальних видатків на соціальні пенсії, забезпечення гідних умов життя на пенсії тощо.

Метою статті є аналіз видатків країн світу на соціальні пенсії в контексті гарантування соціальної безпеки держави. Соціальна пенсія є грошовим трансфером людям пенсійного віку, що не залежить від їхнього трудового внеску, і визнана одним із найефективніших інструментів соціального захисту для зменшення бідності серед людей похилого віку та інвестування в розвиток людського капіталу, особливо в країнах, що розвиваються. Соціальна пенсія сприяє забезпеченню реалізації права людини на адекватний рівень життя у старості.

Відповідно до мети дослідження основними цілями статті є:

- оцінка тенденцій глобального старіння населення у світі;
- аналіз соціальних видатків у контексті фінансування пенсійного забезпечення;
- аналіз індексу *Global AgeWatch* за різними групами країн;
- кореляційно-регресійний аналіз зв'язку окремих індексів соціально-економічного розвитку (*Global AgeWatch Index, Social Justice Index, Rule of Law Index, Gini index, Legatum Prosperity Index, Human Development Index, Good Country Index, Social Progress Index*) із державними видатками на соціальне забезпечення.

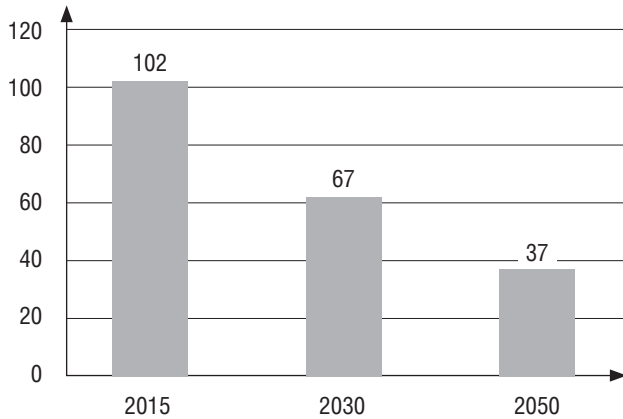
Виклад основного матеріалу. Глобальне старіння населення світу набуває сьогодні загрозливих темпів. Як свідчать дані *рис. 1 (с. 120)*, кількість т. зв. «молодих» країн, у яких проживає менше 10 % населення віком 60+, має тенденцію до скорочення: зі 102 країн у 2015 р. до 37 – у 2050 р. Загрозливою тенденцією також є й зменшення кількості країн, де проживає від 10 до 19 % людей віком 60+ (із 52 країн у 2015 р. до 45 – у 2050 р.), оскільки зростає кількість «інтенсивно старіючих» (із 45 – у 2015 р. до 56 – у 2050 р.), а особливо – «гіперстаріючих» країн, де проживає понад 30 % населення віком 60+ (із однієї країни в 2015 р. до 62 – у 2050 р.). Такі тренди кидують серйозні виклики публічним фінансам усіх без винятку країн.

Універсальна потреба в соціальному забезпеченні на початку ХХ ст. була визнана світовою спільнотою як основоположне право людини. Відтак створена в 1919 р. Міжнародна організація праці (МОП) серед інших пріоритетів метою своєї діяльності проголосила досягнення соціального забезпечення населення. За відправну точку МОП використовує міжнародно-правові документи, адже безпосереднє право на соціальну безпеку визнається в них як одне з основних прав людини. Зокрема, у Загальній декларації прав людини (*Universal Declaration of Human Rights*), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (*International Convention Economic Social and Cultural Rights*) і багатьох інших було запроваджено низку стандартів соціальної безпеки, що передбачають різні типи охоплення соціальним захистом у різних економічних системах. У низці конвенцій із соціального забезпечення пропонується широкий спектр положень, які дозволяють досягти мети щодо універсального охоплення соціальним захистом поступово. За умов глобалізації, коли на людей дедалі більше впливають світові економічні кризи та різноманітні ризики, зростає усвідомлення того, що продумана національна політика соціального захисту може забезпечити населення від багатьох негативних соціальних викликів.

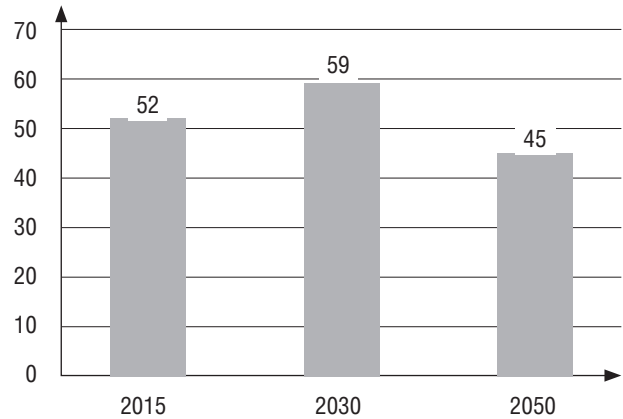
Оцінюючи глобальні тренди старіння населення світу, слід відзначити, що в переважній більшості країн з високим рівнем доходів кількість людей віком 60+ у 2050 р. перевищить третину загальної кількості населення у світі. При цьому в Японії, де вже сьогодні частка людей літнього віку становить 30 %, вона зростає до 52 %, а в Німеччині, Гонконзі, Сінгапурі, Південній

Рис. 1. Тенденції динаміки старіння населення у країнах світу протягом 2015–2050 рр.

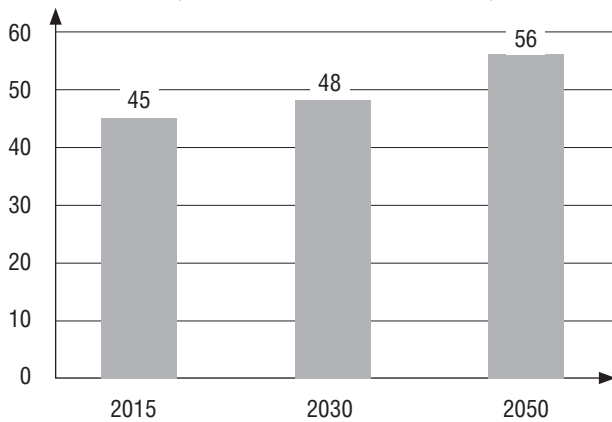
«Молоді» країни
(> 10 % населення віком 60+)

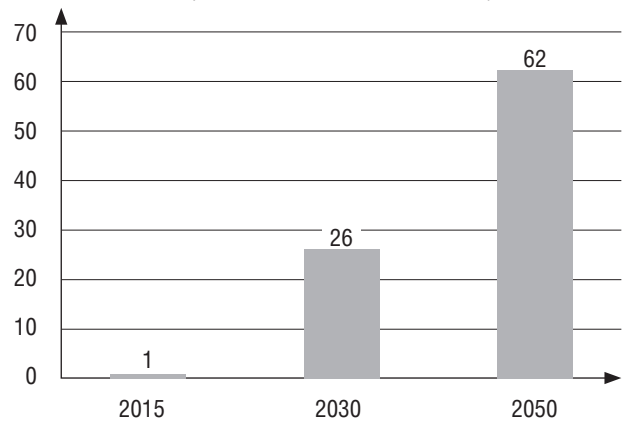
«Літні» країни
(10...19 % населення віком 60+)

«Інтенсивно старіючі» країни
(20...29 % населення віком 60+)

«Гіперстаріючі» країни
(< 30 % населення віком 60+)

Джерело: побудовано на основі [11].

Кореї – до 47 %. Соціальні пенсії як інструмент надання літнім людям мінімальних доходів, що регулярно виплачуються за рахунок податків економічно активної частини суспільства, запроваджені лише в 71 % високорозвинених держав із вибірки із 104 країн (табл. 1, с. 122–123). Їх розмір суттєво коливається – від *Int.* 79 дол. США в Угорщині до *Int.* 1 201 дол. США у Нідерландах¹. Соціальні пенсії встановлюються на рівні від 15 до 30 % від середнього рівня доходів населення високорозвинених держав (винятками є Угорщина, Ісландія, Гонконг, Південна Корея). У Японії, Швейцарії, Австрії, Хорватії,

Чехії, Люксембурзі, Словаччині, Сінгапурі, Омані, Саудівській Аравії та Катарі такий вид соціального забезпечення взагалі не передбачений, хоча у світі соціальні пенсії визнаються досить ефективним інструментом соціальної політики для скорочення бідності серед літніх людей та інвестування в розвиток людського капіталу.

У країнах із рівнем доходу, вищим за середній, соціальні пенсії передбачені у 73 % держав (вибірка у 104 країнах), розмір яких коливається від *Int.* 8 дол. США на Ямайці до *Int.* 300 дол. США у Бразилії (табл. 1). Лише в кількох із них (Польща, Румунія, Боснія і Герцеговина, Болгарія) до 2050 р. частка людей віком 60+ перевищить 40 % загальної кількості населення. Слід зазначити, що соціальні пенсії у групі країн з рівнем доходу, вищим за середній, є досить мізерними і не забезпечують навіть 20 % середнього рівня доходу населення цих країн (виняток

¹ *Int.* дол. США – міжнародний долар як умовна розрахункова грошова одиниця, що застосовується при порівнянні макроекономічних показників різних країн світу. Міжнародний долар обчислюється діленням одиниці валюти відповідної країни на розрахунковий показник паритету купівельної спроможності, яку долар США мав усередині США в обумовлений час (зазвичай 2000-і роки).

становлять лише Аргентина, Бразилія, Венесуела, Уругвай та Південна Африка), а то й узагалі відсутні, як-от у Сербії, Румунії, Польщі, Македонії, Боснії і Герцеговині, Лівії, Домініканській Республіці.

У країнах з рівнем доходу, нижчим за середній, соціальні пенсії передбачені у 62 % держав (вбірка зі 104 країн), однак їх розмір є досить скромним – від *Int.* 3 дол. США в Індії до *Int.* 67 дол. США в Грузії. Лише в Україні та Китаї частка населення у віці 60+ у 2050 р. перевищить 35 %, і саме Україна та Грузія є країнами, де розмір соціальної пенсії становитиме від 28 до 35 % середнього рівня доходу.

У країнах з низьким рівнем доходу соціальні пенсії передбачені лише у 29 % держав (вбірка зі 104 країн), і їх розмір становить від *Int.* 8 дол. США у Таджикистані до *Int.* 19 дол. США у Кенії та Непалі. Саме ця група країн найменше уражена «вірусом глобального старіння населення», адже лише в Киргизстані у 2050 р. кількість людей віком 60+ сягне 23 %. У більшості країн цієї групи соціальні пенсії взагалі відсутні, наприклад, у Гані, Танзанії, Гаїті, Руанді, Замбії, Зімбабве.

Оскільки соціальна безпека охоплює широке коло ризиків (пенсії за віком, допомога із втрати годувальника, виплати на дітей, медичне забезпечення, допомога при вагітності та пологах, допомога із безробіття, оплата лікарняних, допомога з інвалідності, виплати із непрацездатності внаслідок травмування на робочому місці), то адекватне фінансування соціальних видатків на належному рівні позитивно впливає не лише на короткострокові фінансово-економічні показники діяльності домогосподарств та стан здоров'я населення, але й на довгострокові результати соціально-економічного розвитку.

За даними МОП [13], якщо в 1900 р. понад 97 % із 178 країн світу мали мінімальну систему соціального захисту, що гарантувала лише надання допомоги в межах одного-трьох видів ризиків, то до 2012 р. частка таких країн скоротилася до 21 %. Натомість суттєво збільшилася кількість країн, які пропонують соціальну підтримку у випадку восьми і більше видів ризиків – із 12 % у 1945 р. до 38 % у 2012 р. Всеосяжна система соціального захисту, отже, на сьогодні представлена в 37,6 % із 178 країн світу (22,4 % із 125 країн, що розвиваються, та 14,6 % із 41 найменш розвинутої країни світу). У розвинених країнах частка населення, яке отримує пенсію за віком,

зросла із 37 до 72 % протягом 2000–2010 рр., у країнах, що розвиваються, – із 22,7 до 45 %; у країнах із низьким рівнем доходу – із 6 до 17 % відповідно [13].

Досить цікавим у контексті гарантування соціальної безпеки є аналіз індексу *AgeWatch* (*Global AgeWatch Index, GAWI*), завдяки якому вимірюється соціально-економічний добробут людей літнього віку в різних країнах світу. Цей індекс також використовується для оцінки масштабів старіння населення та виявлення найбільш ефективних програм підтримки людей літнього віку.

Індекс *AgeWatch* включає чотири групи індикаторів і 13 показників.

Група «Майнова безпека» (Income security) містить такі показники: 1) пенсійне покриття (частка людей віком 65+, які отримують пенсії); 2) рівень пенсійної бідності (відсоток людей віком 60+ із доходом, нижчим за 50 % середнього доходу по країні); 3) відносний добробут (середній дохід людей віком 60+ як відсоток середнього доходу решти населення); 4) ВВП на особу.

Група «Статус здоров'я» (Health status) включає такі показники: 1) очікувана тривалість життя після 60 років; 2) тривалість життя після 60 років за умови задовільного стану здоров'я; 3) відносне психологічне самопочуття (відсоток людей віком 50+, які вважають, що їхнє життя має сенс, порівняно із людьми віком 35–49 років з аналогічними поглядами).

Група «Здібності» (Capability) містить такі показники: 1) зайнятість літніх людей (показник доступу літніх людей до ринку праці, що вимірюється відсотком населення віком 55–64 роки, які працюють); 2) рівень освіти (показник людського та соціального капіталу, що вимірюється відсотком населення віком 60+, які мають середню та вищу освіту).

Група «Сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища» (Enabling societies and environment) оперує такими показниками: 1) соціальні зв'язки (відсоток людей віком 50+, які мають родичів і друзів, на чю допомогу вони можуть розраховувати за потреби); 2) фізична безпека (відсоток людей віком 50+, які почуваються в безпеці під час прогулянок у власному районі чи місті); 3) громадянська свобода (відсоток людей віком 50+, які задоволені наявністю свободи вибору в житті); 4) доступ до громадського

Таблиця 1. Динаміка показників соціальних пенсій у країнах світу в 2010 та 2050 рр.

№ з/п	Країна	Населення 60+, %		Соціальна пенсія		№ з/п	Країна	Населення 60+, %		Соціальна пенсія	
		2010	2050	Int. дол. США	Середній дохід, %			2010	2050	Int. дол. США	Середній дохід, %
Країни з високим рівнем доходу											
1	Австралія	20	35	1122	27,77	20	Нова Зеландія	18	35	1049	36,88
2	Бельгія	23	39	1113	34,51	21	Норвегія	21	35	822	14,16
3	Канада	20	38	428	12,34	22	Португалія	24	45	216	14,17
4	Кіпр	18	35	363	20,54	23	Словенія	22	43	208	18,17
5	Данія	23	35	862	20,77	24	Іспанія	22	44	395	19,27
6	Естонія	23	37	176	12,13	25	Швеція	25	36	906	22,88
7	Фінляндія	25	38	686	20,16	26	Велика Британія	23	34	1001	27,50
8	Франція	23	39	862	28,31	27	США	18	33	721	15,84
9	Німеччина	26	47	NA	NA	28	Австрія	23	43	–	–
10	Греція	24	44	449	18,99	29	Хорватія	23	41	–	–
11	Угорщина	22	37	79	9,08	30	Чехія	22	39	–	–
12	Гонконг	18	47	159	4,54	31	Японія	30	52	–	–
13	Ісландія	17	38	250	6,74	32	Люксембург	19	32	–	–
14	Ірландія	16	35	940	25,63	33	Оман	5	23	–	–
15	Ізраїль	15	29	NA	NA	34	Катар	2	21	–	–
16	Італія	27	46	631	21,30	35	Саудівська Аравія	5	21	–	–
17	Південна Корея	16	47	87	3,89	36	Сінгапур	16	47	–	–
18	Мальта	22	42	462	29,04	37	Словаччина	18	41	–	–
19	Нідерланди	22	38	1201	33,53	38	Швейцарія	23	39	–	–
Країни з рівнем доходу, вищим за середній											
1	Аргентина	15	29	198	23,99	14	Перу	9	26	38	8,19
2	Алжир	7	27	28	8,41	15	Росія	18	36	59	8,68
3	Болгарія	25	43	61	17,16	16	Південна Африка	7	16	107	22,90
4	Бразилія	10	34	300	33,35	17	Туреччина	9	27	43	6,08
5	Білорусь	18	39	35	8,00	18	Уругвай	18	32	262	21,13
6	Чилі	13	NA	149	12,30	19	Венесуела	9	25	116	48,44
7	Ямайка	11	27	8	2,35	20	Боснія і Герцеговина	19	44	–	–
8	Казахстан	10	25	40	6,30	21	Домініканська Республіка	9	25	–	–
9	Латвія	23	39	71	6,22	22	Лівія	7	26	–	–
10	Литва	22	39	91	8,20	23	Македонія	17	37	–	–
11	Малайзія	8	25	70	10,94	24	Польща	19	43	–	–
12	Мексика	10	NA	35	4,66	25	Румунія	20	41	–	–
13	Намібія	6	13	75	16,73	26	Сербія	20	35	–	–

№ з/п	Країна	Населення 60+, %		Соціальна пенсія		№ з/п	Країна	Населення 60+, %		Соціальна пенсія	
		2010	2050	Int. дол. США	Середній дохід, %			2010	2050	Int. дол. США	Середній дохід, %
Країни із рівнем доходу, нижчим за середній											
1	Албанія	14	34	54	15,18	14	Таїланд	12	30	17	3,52
2	Азербайджан	9	29	57	10,80	15	Україна	21	37	59	35,27
3	Вірменія	15	34	24	12,50	16	В'єтнам	9	31	12	6,6
4	Китай	12	36	NA	NA	17	Ангола	4	8	–	–
5	Єгипет	7	21	38	15,62	18	Кот-д'Івуар	6	12	–	–
6	Грузія	19	37	67	27,90	19	Камерун	5	11	–	–
7	Індія	8	22	3	2,20	20	Індонезія	9	28	–	–
8	Молдова	16	35	5	3,57	21	Іран	7	30	–	–
9	Монголія	6	27	63	18,54	22	Ірак	5	14	–	–
10	Нігерія	5	10	25	11,12	23	Нікарагуа	6	23	–	–
11	Філіппіни	7	20	10	4,00	24	Пакистан	6	16	–	–
12	Самоа	7	16	59	18,88	25	Шрі Ланка	12	32	–	–
13	Свазіленд	5	8	14	5,18	26	Туніс	10	31	–	–
Країни із низьким рівнем доходів											
1	Кенія	4	10	19	17,42	8	Лівія	5	11	–	–
2	Киргизстан	7	23	15	16,44	9	Руанда	4	10	–	–
3	Непал	6	17	19	30,77	10	Сьєрра-Леоне	3	7	–	–
4	Таджикистан	5	17	8	12,45	11	Танзанія	5	8	–	–
5	Гана	6	13	–	–	12	Ємен	4	11	–	–
6	Гамбія	5	9	–	–	13	Замбія	5	7	–	–
7	Гаїті	6	17	–	–	14	Зімбабве	6	13	–	–

Примітка: NA – немає даних.

Джерело: побудовано за [12].

транспорту (відсоток людей віком 50+, які задоволені системою громадського транспорту).

Як свідчать дані *табл. 2 (с. 124–126)*, у країнах з високим рівнем доходу досягнуто високих показників *GAWI* (виняток становлять лише Південна Корея за індикатором майнової безпеки; Латвія, Литва, Естонія – за індикатором стану здоров'я; Греція – за індикатором здібностей та сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища). У країнах із рівнем доходу, вищим за середній (Білорусі, Туреччині, Еквадорі, Іраку, Чорногорії, Сербії), найнижчі показники стосуються індикатора здібностей, тоді як індикатор майнової безпеки літніх людей коливається від 30 (у Домініканській

Республіці) до 79 (у Південній Африці, Аргентині); індикатор статусу здоров'я – від 25 (у Південній Африці) до 73 (у Коста-Риці); індикатор сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища – від 49 (у Венесуелі, Іраку) до 78 (у Таїланді).

Отже, країни з високим рівнем доходів у рейтингу *AgeWatch* займають від першої (Швейцарія) до 63-ї (Литва) позиції. Однак переважна кількість із них усе-таки перебуває у першій тридцятці із 96 країн світу. Швейцарія, де сьогодні вже налічується понад 24 % людей віком 60+, запроваджує стратегію та численні програми активного старіння, що сприяють розвитку потенціалу, покращенню здоров'я та створенню сприятливих умов

Таблиця 2. Складові індексу *Global AgeWatch*

Країна (рейтинг)	GAWI-рівень	Субіндекси			
		Сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища	Здібності	Статус здоров'я	Майнова безпека
<i>Високорозвинені економіки (рівень доходу 12 236 дол. США та більше)</i>					
Австралія (17)	70,97	72,47	62,48	79,75	53,49
Австрія (13)	74,38	82,68	37,61	72,67	84,30
Бельгія (24)	63,40	73,37	32,91	68,69	73,06
Канада (5)	83,96	78,85	61,20	80,27	82,85
Чилі (21)	66,26	66,02	49,52	74,37	70,81
Кіпр (30)	58,24	63,83	34,82	70,68	71,70
Чехія (22)	65,62	65,81	56,37	56,08	81,76
Данія (11)	78,60	77,68	59,88	68,13	80,92
Естонія (23)	64,94	68,12	64,80	49,99	70,71
Фінляндія (14)	72,68	76,12	44,78	70,78	80,31
Франція (16)	71,21	74,17	35,76	78,34	88,41
Німеччина (4)	84,30	78,64	68,44	75,58	80,92
Греція (79)	34,47	49,59	16,92	70,74	76,80
Угорщина (39)	52,17	63,14	35,82	47,44	73,16
Ісландія (7)	81,83	78,79	54,50	78,20	86,55
Ірландія (15)	71,95	77,01	40,62	73,14	79,94
Ізраїль (18)	70,08	69,63	59,22	69,79	67,79
Італія (37)	53,51	58,53	28,18	78,68	78,22
Японія (8)	80,79	75,00	62,71	83,89	75,05
Південна Корея (60)	44,00	64,05	47,56	58,21	24,71
Латвія (35)	55,24	60,11	57,00	44,08	74,53
Литва (63)	43,20	52,63	50,01	44,20	63,75
Люксембург (19)	69,53	76,09	30,95	76,60	89,74
Мальта (47)	49,78	66,38	18,89	72,11	63,53
Нідерланди (6)	83,01	79,56	59,63	74,79	85,86
Нова Зеландія (12)	76,02	71,53	57,76	77,75	78,38
Норвегія (2)	89,27	80,09	76,34	73,53	89,37
Польща (32)	57,41	69,19	31,12	55,29	77,60
Португалія (38)	52,89	65,37	19,52	70,69	82,05
Словаччина (40)	52,08	56,81	45,63	51,41	78,65
Словенія (26)	60,64	79,16	23,85	63,24	77,70
Іспанія (25)	61,71	74,70	23,95	80,45	73,36
Швеція (3)	84,43	79,37	65,58	75,24	83,48
Швейцарія (1)	90,09	83,73	75,02	81,27	77,34
Велика Британія (10)	79,19	81,81	53,57	69,26	81,46
США (9)	79,26	76,78	65,67	70,06	76,29
Уругвай (27)	59,83	63,53	37,89	63,29	83,17
<i>Економіки з рівнем доходів, вищим за середній (від 3 956 до 12 235 дол. США)</i>					
Албанія (53)	47,00	54,65	49,01	45,74	68,77
Аргентина (31)	57,55	61,67	40,84	59,36	79,00
Білорусь (64)	42,14	67,14	26,96	28,56	65,06

Країна (рейтинг)	GAWI-рівень	Субіндекси			
		Сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища	Здібності	Статус здоров'я	Майнова безпека
Бразилія (56)	46,15	54,58	29,87	57,43	81,49
Болгарія (49)	49,68	59,81	47,50	40,00	67,88
Китай (52)	48,68	71,75	37,77	46,52	39,19
Колумбія (36)	54,29	67,47	33,01	72,83	48,33
Коста Рика (28)	59,61	71,56	29,16	73,77	64,58
Хорватія (61)	43,97	58,88	29,97	55,27	50,49
Домініканська Республіка (62)	43,74	67,27	29,94	60,98	30,08
Еквадор (44)	50,89	63,38	25,08	69,24	62,54
Ірак (87)	23,20	49,57	11,90	32,82	59,05
Маврикій (42)	51,75	69,18	24,61	45,03	82,88
Мексика (33)	56,25	66,66	28,67	64,54	73,38
Чорногорія (68)	39,68	58,90	20,60	49,10	56,30
Панама (20)	67,67	66,36	56,37	68,68	72,35
Парагвай (69)	38,87	57,52	30,60	54,41	35,86
Перу (48)	49,70	56,93	44,28	68,14	50,48
Румунія (45)	50,82	62,04	34,10	44,87	78,41
Росія (65)	41,76	55,53	48,43	27,05	76,17
Сербія (66)	41,69	60,19	21,20	45,31	65,82
Південна Африка (78)	34,96	55,02	25,94	25,89	79,52
Таїланд (34)	56,01	78,19	25,79	59,09	59,28
Туреччина (75)	36,30	67,60	7,03	52,49	73,63
Венесуела (76)	35,91	49,54	31,57	69,10	50,55
Економіки з рівнем доходів, нижчим за середній (від 1 006 до 3 955 дол. США)					
Вірменія (43)	51,14	58,85	62,06	34,00	75,11
Бангладеш (67)	41,11	67,50	24,23	37,69	47,23
Болівія (55)	46,21	57,10	39,93	46,38	62,77
Камбоджа (80)	34,44	72,24	23,95	53,30	16,89
Ель Сальвадор (54)	46,91	65,34	29,75	66,33	38,12
Грузія (29)	58,84	67,09	53,90	46,21	66,36
Гана (81)	34,19	34,19	49,34	31,90	19,63
Гватемала (59)	44,68	70,19	21,14	57,03	42,35
Гондурас (82)	34,12	61,96	25,02	56,17	21,36
Індія (71)	37,85	65,34	30,14	27,04	45,90
Індонезія (74)	36,59	79,01	28,78	37,80	19,90
Йорданія (85)	28,58	70,62	4,35	43,61	59,36
Киргизстан (51)	48,78	69,59	42,27	28,90	64,84
Лаос (83)	29,43	75,45	18,97	29,71	19,69
Молдова (77)	35,05	57,65	32,01	25,75	53,44
Монголія (72)	37,39	62,94	27,85	20,50	75,76
Марокко (84)	29,26	53,94	14,60	37,50	52,24
Нікарагуа (57)	46,01	70,56	26,04	56,98	38,29

Країна (рейтинг)	GAWI-рівень	Субіндекси			
		Сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища	Здібності	Статус здоров'я	Майнова безпека
Нігерія (86)	25,30	58,27	32,30	25,90	17,70
Пакистан (92)	12,72	56,04	25,83	31,78	6,40
Філіппіни (50)	48,83	77,31	43,53	31,94	44,16
Шрі Ланка (46)	49,81	72,85	40,06	50,03	36,15
Таджикистан (58)	45,09	63,06	41,46	31,11	60,16
<i>Україна (73)</i>	<i>36,99</i>	<i>54,75</i>	<i>34,80</i>	<i>27,27</i>	<i>70,90</i>
В'єтнам (41)	51,78	71,32	27,34	63,93	48,13
Сектор Газа (93)	12,30	62,29	1,83	36,63	24,72
Замбія (90)	22,29	54,77	26,15	24,74	18,75
Слаборозвинені економіки (1 005 дол. США і менше)					
Афганістан (96)	3,63	47,04	12,08	7,10	23,29
Малаві (95)	4,12	48,39	19,00	18,84	5,59
Мозамбік (94)	4,45	45,13	4,50	18,90	22,77
Непал (70)	38,18	63,15	24,93	31,15	52,97
Руанда (89)	22,70	78,18	13,77	29,99	11,96
Танзанія (91)	15,85	54,49	13,81	39,79	9,25
Уганда (88)	23,13	58,90	34,35	22,09	15,04

Джерело: побудовано за [14].

для літніх людей. Країни, що мають дохід, вищий за середній, у рейтингу займають від 20-ої (Панама) до 78-ої (Південна Африка) позиції. Країни з доходом, нижчим за середній рівень, займають позиції від 29-ої (Грузія) до 93-ої (Сектор Газа). Країни з низьким рівнем доходів посідають від 70-ої (Непал) до 96-ої (Афганістан) позиції в рейтингу. Конфліктні країни (Західний берег річки Йордан і Сектор Газа, Афганістан, Пакистан) традиційно займають у рейтингу GAWI найнижчі позиції. Афганістан перебуває на іншому кінці шкали з його 4 % людей у віці 60+ і кількома національними видами політики підтримки добробуту людей літнього віку.

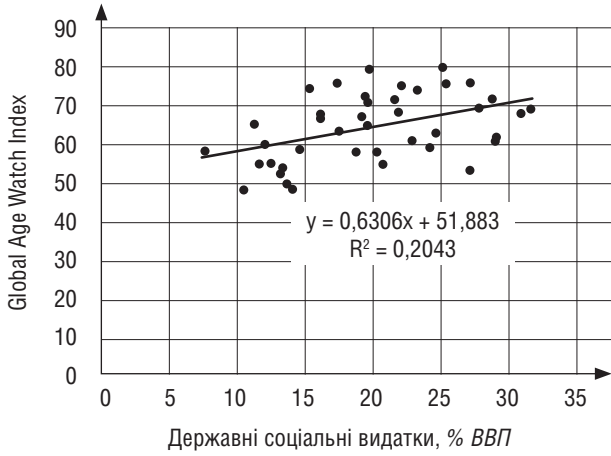
Для оцінки взаємозв'язку рівня державних соціальних витрат із індикаторами розвитку економічних систем застосуємо кореляційно-регресійний аналіз (дані за країнами ОЕСР). Так, результати, наведені на *рис. 2*, засвідчують прямий зв'язок між рівнем соціальних витрат і добробутом літніх людей ($R^2 = 0,2043$). Аналогічно позитивно соціальні витатки впливають і на індекси соціальної справедливості (*Social Justice Index, SJI*) та верховенства права (*Rule of Law Index, RLI*), хоча й несуттєво (*рис. 3, 4*).

Як не це парадоксально, але рівень державних соціальних витрат досить слабо корелює з індексом *Gini*, що демонструє майнове розшарування суспільства. Зв'язок між величинами, як це демонструється на *рис. 5*, є взаємооберненим згідно із $R^2 = 0,1473$ (вищі соціальні видатки зумовлюють нижчий рівень коефіцієнта *Gini*). Оскільки аналіз проводився на базі країн ОЕСР, можна припустити, що для менш розвинених держав значення R^2 буде значно більшим, оскільки саме в країнах із низьким рівнем доходу та доходом, нижчим за середній, соціальні видатки зумовлюють зниження рівня поляризації доходів населення.

Індекси людського розвитку (*Human Development Index, HDI*) та процвітання *Legatum (Legatum Prosperity Index, LPI)* демонструють несуттєвий зв'язок із рівнем соціальних витрат, хоча й у різних напрямках. Так, результати, наведені на *рис. 6* та *7*, дають можливість спостерігати прямий зв'язок між *HDI* та державними соціальними видатками ($R^2 = 0,2763$), та обернений – між *LPI* та державними соціальними видатками ($R^2 = 0,2695$).

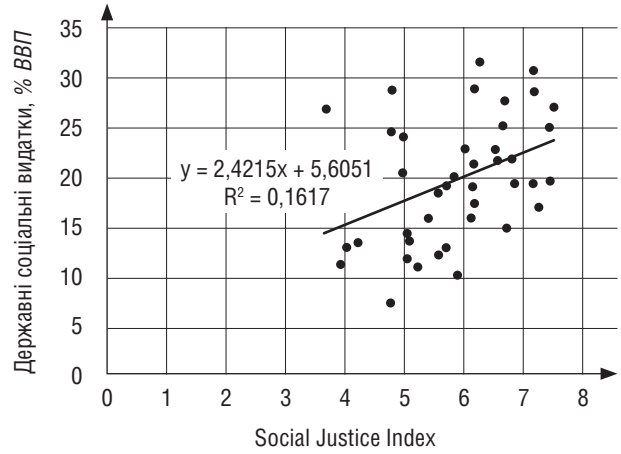
Найкращим чином зростання державних соціальних витрат позначається на індексі

Рис. 2. Взаємозв'язок державних соціальних витратків та *GAWI*

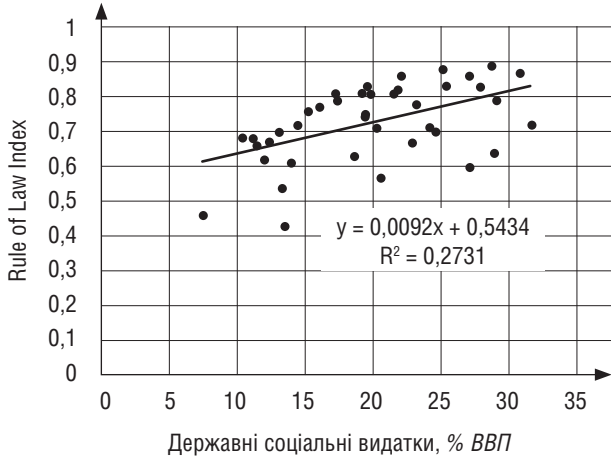
Джерело: побудовано за [14; 15].

Рис. 3. Взаємозв'язок державних соціальних витратків та *SJI*

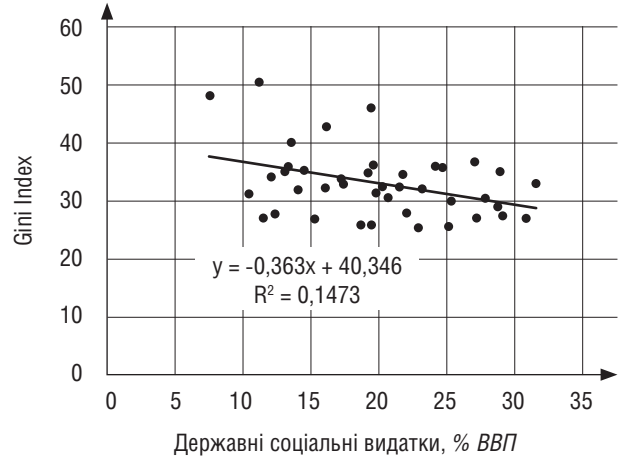
Джерело: побудовано за [15; 16].

Рис. 4. Взаємозв'язок державних соціальних витратків та *RLI*

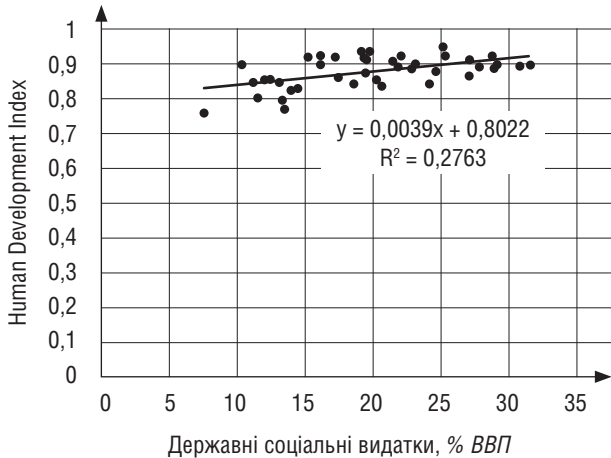
Джерело: побудовано за [15; 17].

Рис. 5. Взаємозв'язок державних соціальних витратків та індексу *Gini*

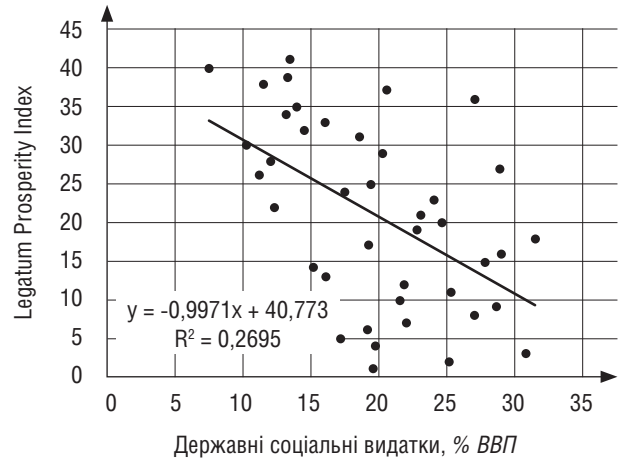
Джерело: побудовано за [15; 18].

Рис. 6. Взаємозв'язок державних соціальних витратків та *HDI*

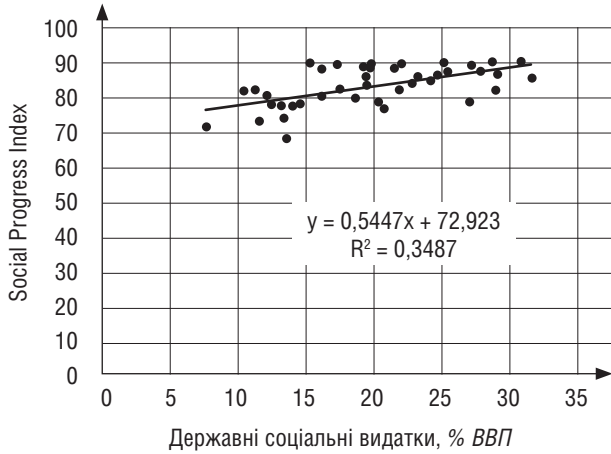
Джерело: побудовано за [15; 19].

Рис. 7. Взаємозв'язок державних соціальних витратків та *LPI*

Джерело: побудовано за [15; 20].

Рис. 8. Взаємозв'язок державних соціальних витатків та *SPI*

Джерело: побудовано за [15; 21].

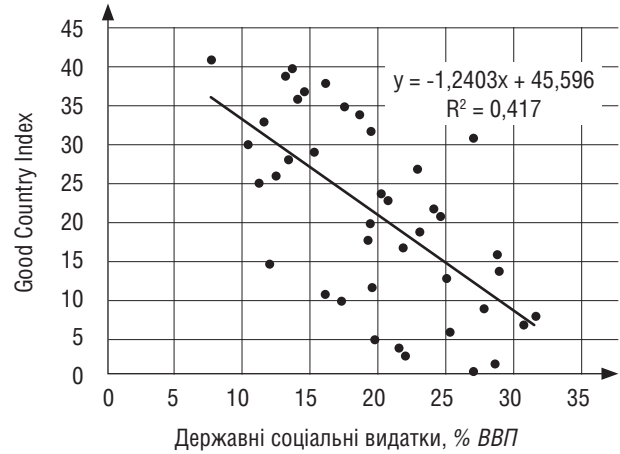
соціального прогресу та індексі хороших країн. Як свідчать дані *рис. 8*, соціальні витатки сприяють розвитку соціального прогресу країн світу.

Індекс соціального прогресу (*Social Progress Index, SPI*) охоплює понад 50 показників, згрупованих у три ключові блоки: 1) базові потреби людини (харчування, доступ до медичного забезпечення, забезпеченість житлом, доступ до води, електроенергії, санітарних послуг); 2) основи добробуту людини (доступ до базових знань і рівень грамотності населення, доступ до інформації та засобів комунікації, рівень охорони здоров'я та екологічна стійкість); 3) можливості розвитку людини (рівень особистих та громадянських свобод, можливість реалізувати власний потенціал).

Між державними соціальними витатками та *SPI* існує прямий зв'язок ($R^2 = 0,3487$).

Країни із високим рівнем соціального прогресу належать до найбільш розвинених економік світу за показником ВВП на особу, а також, відповідно, мають можливість підтримувати достатньо високий рівень соціальних витатків (понад 20 % ВВП) [21]. У державах із високим рівнем соціального прогресу (Норвегія, Швеція, Швейцарія, Ісландія, Нова Зеландія, Канада, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Австралія, Велика Британія, Ірландія, Австрія, Німеччина, Японія, США та ін.) його рівень підкріплюється цілою низкою чинників, що діють синергетично: масштабні витатки на соціальну сферу, що розглядаються не як витрати, а як інвестиції; якісні формальні та неформальні

Рис. 9. Взаємозв'язок державних соціальних витатків та *GCI*

Джерело: побудовано за [15; 22].

інститути; розвинені демократичні процедури прийняття управлінських рішень тощо. Таким чином, соціальна безпека стає справою не лише публічного сектору, а й усіх суб'єктів громадянського суспільства.

Що стосується індексу хороших країн (*Good Country Index, GCI*), то він характеризує ступінь глобального внеску країн у загальний розвиток людства за такими категоріями, як: наука і техніка, культура, міжнародний мир та безпека, глобальна стабільність, планета і клімат, процвітання та рівність, здоров'я та добробут. Досить показовим, як засвідчують наведені на *рис. 9* результати, є обернений середній рівень зв'язку між державними соціальними витатками та *GCI* ($R^2 = 0,417$).

Загалом, як свідчать результати проведеного аналізу, між державними соціальними витатками та показниками людського розвитку, соціального прогресу, індексами соціальної справедливості та верховенства права, індексом *AgeWatch* спостерігається прямий зв'язок, а між індексами хороших країн, процвітання (*Legatum*) та *Gini* — обернений (вищий рівень соціальних витатків забезпечує кращі позиції в рейтингу та нижчий рівень майнового розшарування). Країни демонструють кращі результати в соціальному захисті осіб літнього віку, коли застосовують комплексний підхід до соціальної політики (інвестування в пенсії, покращення доступу до охорони здоров'я та підтримку соціальної інтеграції людей похилого віку).

Висновки. Як свідчить проведений аналіз, соціальні пенсії як форма мінімальної підтримки

добробуту літніх людей активно використовуються не лише у високорозвинених країнах, але й у країнах із доходами, нижчими за середній рівень (в Україні зокрема), та низьким (Аргентині, Болівії, Бангладеш, Ботсвані, Чилі, Коста-Риці, Індії, Молдові, Непалі, Перу, Таджикистані, В'єтнамі, Уругваї). У групі країн із доходом нижче середнього Україна вирізняється тим, що рівень соціальної пенсії становить 1/3 від середнього доходу по країні, що є достатньо низьким. В усіх інших країнах соціальна пенсія становить від 4 до 20 %, крім Грузії. З огляду на періодичний перерахунок пенсій в Україні (останній відбувся у жовтні 2017 р.), для майже 1 млн громадян, які не мали належного трудового стажу або з огляду на інші причини, соціальна пенсія зросла до 1 373 грн [23].

Багато країн запроваджують інші форми підтримки соціально вразливих категорій населення (наприклад, допомога для дітей і родин практикується в Танзанії, Уругваї, Аргентині, Болівії, Бразилії, Україні, Гані, Еквадорі, Індонезії, Гондурасі, Ямайці, Кенії, Мексиці, Монголії, Філіппінах; мінімальна грошова підтримка домогосподарств – у Руанді, Мозамбіку, Замбії, Чилі, Китаї, а програми гуманітарної допомоги *Cash-for-Work (CfW)* та *Food-for-Work (FfW)* поширені у Камбоджі, Колумбії, Камеруні, Єгипті, Ефіопії, Індії, Сомалі, Пакистані, Панамі, Уганді, Замбії, Зімбабве).

Проте оцінити рівень бідності людей похилого віку досить складно, і статистика часто недооцінює масштаби цього явища, оскільки бракує агрегованих достовірних даних (навіть у рейтингу *GAWI* включено лише 96 країн світу, щодо яких можливо було отримати релевантну статистику). Основні фактори ризику: недостатній доступ

до регулярного доходу та роботи, неналежний рівень охорони здоров'я, зниження фізичних та розумових здібностей, соціальне виключення тощо.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз свідчив про прямий рівень зв'язку між рівнем соціальних витратків та добробутом літніх людей, людським розвитком, індексами верховенства права, соціальної справедливості, соціального прогресу і обернений – між рівнем соціальних витратків та індексами процвітання, хороших країн та Джині.

Перспективи подальших досліджень. Загалом у контексті підвищення рівня життя літніх людей на державному рівні повинно визнаватися, що:

- соціальні пенсії є критично важливим інструментом зниження крайньої бідності та досягнення права на соціальне забезпечення для людей похилого віку, захисту основоположних прав людини. Україна в цьому контексті здійснює комплексні реформи, спрямовані на покращення життя людей літнього віку (пенсійна, охорони здоров'я, освітня тощо);

- переваги соціальних пенсій виходять за межі індивідуального одержувача (бенефіціарями також стають усі члени сім'ї, діти, онуки), що дозволяє визначити їх як ключовий інструмент соціальної безпеки, особливо в країнах із низькими доходами;

- солідарні пенсійні системи більшою мірою відповідають зобов'язанням щодо прав людини, оскільки базуються на принципах універсальності та недискримінації, зменшують можливості для корупційних зловживань та маніпуляції при виборі бенефіціарів, які зазвичай виключають найбідніші прошарки населення.

Список використаних джерел

1. Народонаселение: отчет ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/sections/issues-depth/population>
2. Wæver O., Buzan B., Kelstrup M., Lemaitre P. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. – New York : St. Martin's Press, 1993. – 221 p.
3. Buzan B., Wæver O., Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. – London : Lynne Rienner Publishers, 1998. – 239 p.
4. Bigo D., Walker R. Security and Migration // Alternatives. – 2002. – Vol. 27 (1). – P. 1–92.
5. Huysmans J. Revisiting Copenhagen // European Journal of International Relations. – 1998. – Vol. 4 (4). – P. 479–504.
6. Balzacq T. The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context // European Journal of International Relations. – 2005. – Vol. 11 (2). – P. 171–201.
7. Длугопольська Т.І. Дослідження соціальної безпеки в системі пріоритетів держави добробуту: зарубіжні підходи // Технологический аудит и резервы производства. – 2016. – № 3/5 (29). – С. 48–53.
8. Скуратівський В., Линдюк О. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2011. – № 3. – С. 194–204.

9. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине. – Х. : Одиссей, 2004. – 384 с.
10. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
11. World Population Prospects 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://esa.un.org/unpd/wpp>
12. Pension watch 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pension-watch.net/pensions>
13. Schwarzer H. Social Security Systems in the Global South and the Case of Brazil [Електронний ресурс] // MPI Workshop «Soziale Sicherung und die Post-2015 Agenda» (Munich, 2014, June 30). – Режим доступу : www.social-protection.org
14. Global AgeWatch Index 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.helpage.org/global-agewatch>
15. Social Expenditure Database (SOCX) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm>
16. The Social Justice Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.social-inclusion-monitor.eu/about-sim-europe/social-justice-index>
17. The World Justice Project (WJP). Rule of Law Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2016>
18. GINI index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://data.worldbank.org/indicator>
19. Human Development Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
20. The Legatum Prosperity Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prosperity.com/rankings>
21. Social Progress Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.socialprogressindex.com>
22. The Good Country Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goodcountry.org>
23. Після реформи соціальна пенсія в Україні зросте на 423 гривні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/finance>

References

1. Narodonaselenie: Otchet OON [Population: UN report]. (n. d.). *un.org*. Retrieved from <http://www.un.org/ru/sections/issues-depth/population> [in Russian].
2. Wæver, O., Buzan, B., Kelstrup, M., & Lemaitre, P. (1993). *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. New York: St. Martin's Press [in English].
3. Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers [in English].
4. Bigo, D., Walker, R. (2002). Security and Migration. *Alternatives*, vol. 27 (1), 1–92 [in English].
5. Huysmans, J. (1998). Revisiting Copenhagen. *European Journal of International Relations*, vol. 4 (4), 479–504 [in English].
6. Balzacq, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, vol. 11 (2), 171–201 [in English].
7. Dluhopolska, T.I. (2016). Doslidzhennia sotsialnoi bezpeky v systemi pryoritetiv derzhavy dobrobutu: zarubizhni pidkhody [Research of social security in the system of priorities of the state of well-being: foreign approaches]. *Technological audit and industry reserves – Technological audit and production reserves*, 3/5 (29), 48–53 [in Ukrainian].
8. Skurativskiy, V., & Lyndiuk, O. (2011). Sotsialna bezpeka ukraïnskoho suspilstva ta shliakhy ii zabezpechennia [Social security of Ukrainian society and ways to its ensuring]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of National Academy of State Management under the President of Ukraine*, 3, 194–204 [in Ukrainian].
9. Syrota, I.M. (2004). *Pravo socialnogo obespechenia v Ukraine [The right to social security in Ukraine]*. Charkiv: Odyssey [in Russian].
10. Horbulin, V.P., Vlasiuk, O.S., Libanova, E.M., & Liashenko, O.M. (Eds.). (2015). *Donbas i Krym: tsina povernennia [Donbass and Crimea: the price of return]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
11. World Population Prospects 2017. (n. d.). *esa.un.org*. Retrieved from <https://esa.un.org/unpd/wpp> [in English].
12. Pension watch 2015. (n. d.). *pension-watch.net*. Retrieved from <http://www.pension-watch.net/pensions> [in English].
13. Schwarzer, H. (2014). Social Security Systems in the Global South and the Case of Brazil. In: *MPI Workshop "Soziale Sicherung und die Post-2015 Agenda"* (Munich, 2014, June 30). *social-protection.org*. Retrieved from www.social-protection.org [in English].

14. Global AgeWatch Index 2015. (n. d.). *helpage.org*. Retrieved from <http://www.helpage.org/global-agewatch> [in English].
15. Social Expenditure Database (SOCX). (n. d.). *oecd.org*. Retrieved from <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm> [in English].
16. The Social Justice Index. (n. d.). *social-inclusion-monitor.eu*. Retrieved from <https://www.social-inclusion-monitor.eu/about-sim-europe/social-justice-index> [in English].
17. The World Justice Project (WJP). Rule of Law Index. (n. d.). *worldjusticeproject.org*. Retrieved from <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2016> [in English].
18. GINI index. (n. d.). *data.worldbank.org*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator> [in English].
19. Human Development Index. (n. d.). *hdr.undp.org*. Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> [in English].
20. The Legatum Prosperity Index 2016. (n. d.). *prosperity.com*. Retrieved from <http://www.prosperity.com/rankings> [in English].
21. Social Progress Index 2017. (n. d.). *socialprogressindex.com*. Retrieved from <https://www.socialprogressindex.com> [in English].
22. The Good Country Index. (n. d.). *oodcountry.org*. Retrieved from <https://goodcountry.org> [in English].
23. Pislia reform sotsialna pensia v Ukraini zroste na 423 hrivni [After reform social pension in Ukraine will rise on 423 UAH]. (n.d.). *economics.unian.ua*. Retrieved from www.economics.unian.ua/finance [in Ukrainian].